

Name : Prof. Ramesh Prasad

Subject : Pali

Class : For all Pali Students

४. अरिय-अट्टङ्गिको मग्गो

भगवा बुद्धो सम्मासम्बोधिं पत्वा येन इसिपतनमिगदावं तेन उपसङ्कमि । तत्थ पञ्चवग्गीया भिक्खू विहरन्ति । तं आरब्भ सो धम्मचक्कं पवत्तेसि । तस्मिं धम्मचक्कप्पवत्तने अट्टङ्गिकमग्गस्स व्याकरणं अकासि । सो मग्गो अट्टहि अङ्गेहि समन्नागतो । तस्सेव नामं अरियो अट्टङ्गिको मग्गो । सा येव मज्झिमा पटिपदा । तस्स अट्ट-अङ्गानि इमिना होन्ति; यथा—सम्मादिट्ठ, सम्मासंकप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्मा-आजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मासमाधि इति ।

सम्मादिट्ठि—सम्मादिट्ठि इति सम्मादस्सनं, सम्मा-अवलोकनं च । किमिदं ? चतुन्नं अरियसच्चानं ज्ञाणं ति । पुन यो कुसलं जानाति, अकुसलं जानाति, कुसलमूलं जानाति, अकुसलमूलं जानाति, तस्स सम्मा-दिट्ठि होति । यो धम्मसभावं जानाति, तस्स सम्मादिट्ठि होति । को अयं धम्मसभावो ? सब्बे सङ्खारा अनिच्चा, सब्बे सङ्खारा दुक्खा, सब्बे धम्मा अनत्ता—अयं धम्मसभावो । न इदमेव केवलं, अपि च यो पटिच्चसमुप्पादं जानाति, तस्स सम्मादिट्ठि होति । अयं मग्गो मिच्छा-दिट्ठि पजहति, निरोधं आरम्भणं करोति च । तस्मा भगवता इमेसु अट्टसु धम्मेसु पठमं सम्मादिट्ठि देसिता ।

सम्मासङ्कप्पो—सम्मासङ्कप्पो इति दल्ह-सङ्कप्पो । यो अगारस्मा अनगारियं भवति, सो सम्मा सङ्कप्प-सम्पयुत्तो होति । अयं पि मग्गो मिच्छासंकप्पादीनि पजहति । सम्मासङ्कप्पो तिविधो; यथा—नेक्खम्म-सङ्कप्पो, अव्यापादसङ्कप्पो, अविहिंसासङ्कप्पो च ।

सम्मावाचा—ततो परं ततियं अङ्गं ति सम्मावाचा । सम्मावाचा इति मिक्खावाचाय पटिविरति । मुसावादो, फरुसावाचा, पिसुणावाचा, संकप्पलापो इति मिक्खावाचा । तेहि विरति इति सम्मावाचा ।

सम्माकम्मन्तो—मिच्छाकम्मन्तेहि विरती ति सम्माकम्मन्तो । यथा—पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वेरमणी, कामेसुमिक्खाचारा वेरमणी ।

तत्थ पाणस्स अतिपाता विरती ति पाणातिपाता वेरमणी । अदिन्नस्स आदानस्स पटिविरती ति अदिन्नादाना वेरमणी । एत्थ पन कामेसु ति मेथुनसमाचारेसु मिच्छाचारो ति एकन्तनिन्दितो लामकाचारो, इमस्स विरती ति कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी । एवमेव तीहि कायदुच्चरितेहि विरती ति सम्माकम्मन्तो ।

सम्माआजीवो—सम्माआजीवो इति मिच्छाजीवेहि विरति वा मिच्छा-आजीवं पहाय सम्माआजीवेन जीवितं कप्पनं । कुहता, लपना, लाभं, सप्पिहोमं, लोहितहोमं, मुखहोमं, अङ्गविज्जा, मणिलक्खणं, हत्थिलक्खणं, चन्दग्गाहो भविस्सति, नक्खतानं पथगमनं भविस्सति, सुवुट्टिका भविस्सति, दुब्बिक्खं भविस्सति इच्चादि मिच्छाजीवो । तेहि विरति इति सम्माआजीवो । सङ्खेपेन चतुब्बिधं पन वचीदुच्चरितं, तिविधं कायदुच्चरितं पहाय उभयं सुचरितं येव सम्माआजीवो वुत्तो ।

सम्मावायामो—अट्टसु अङ्गेषु छट्ठं अङ्गं ति सम्मावायामो । सो पन चतुब्बिधो होति; यथा-अनुप्पन्नानं अकुसलानं धम्मानं अनुप्पादाय वायामो, उप्पन्नानं अकुसलानं धम्मानं पहानाय वायामो, अनुप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं उप्पादाय वायामो, उप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं अभिवुड्ढिया वायामो । एवमेव सम्मा पग्गहलक्खणो सम्मावायामो । तस्मा सम्मावायामो सम्मा पग्गण्हाति ।

सम्मासति—सम्मासतीति सम्मापकारेण सति-उपट्टानं । सो पि न केवलं सञ्जाननं अपितु अयं पन चित्तस्स जागरणं ति । अयं चित्तद्वारे मनोद्वारे वा द्वारिको होति । यथा द्वारिको गेहं रक्खति असुप्पुरिसेहि, तथेव अयं पि चित्तं रक्खति अकुसलेहि धम्मेहि । तत्थ सती ति चतुब्बिधो होति; यथा—कायानुपस्सना, वेदनानुपस्सना, चित्ता-नुपस्सना, धम्मानुपस्सना च ।

तत्थ काये ति रूपकायो । इमस्मिं येव काये अनुपस्सनतो काये कायानुपस्सीति अत्थो । योगावचरो इमस्मिं काये अनिच्चतो अनुपस्सति, दुक्खतो अनुपस्सति, अनत्ततो अनुपस्सति च । वेदना ति अनुभवं । सब्बकाले वेदना उप्पज्जति । यदा या वेदना सुखा वा दुक्खा वा उप्पज्जति, तदा तं जाननं सति उपट्टानं ति वेदनानुपस्सना । चित्ता-नुपस्सना ति यं यं चित्तं पवत्तति तं तं पजानाति इति अत्थो । धम्मा-

नुपस्सना ति धम्मेषु अनुपस्सनं । केन कारणेन धम्मस्स उप्पादो होति, तं च योगावचरो पजानाति ।

सम्मासमाधि—सम्मासमाधीति सम्मापकारेण एकस्मिं आलम्बने कुसलचित्तस्स एकगता । चित्तं सभावतो यत्थ तत्थ अनेकेसु आलम्बनेसु धावति । सो अविज्जाय परिवारितो हुत्वा फन्दनं चपलं भवति । आलम्बनेसु रत्तिं उप्पादेति । इन्द्रियसुखं इच्छति । यतो यतो यदा अधिका तण्हा वा विसम तण्हा वा उप्पज्जति, दुक्खं पि ततो ततो पवड्ढति । यत्थ तण्हा बलवती तत्थ दुक्खस्स पवत्ति पि बलवति भवति । एवं चित्तस्स एकगतं पटिलाभाय दुक्खस्स पहानाय च समाधि भावनाय पयोजनं दिस्सति । को अयं समाधि नाम ? बको पि समाधीयति, लुट्ठको पि समाधीयति । किं पन तेसं चित्तं एकगता समाधि इति ? न च सो सम्मासमाधि । सो च मिच्छा समाधीति कथीयति । तस्मा यस्मिं अत्थे एत्थ समाधि अधिप्पेतो, सो कुसलचित्तस्स एकगता । समाधि दुविधो-रूपसमाधि, अरूपसमाधि च । वण्ण-आकार-सम्पन्ने आलम्बने चित्तस्स एकगता रूपसमाधि । तत्थ पञ्चज्ञानानि अनुक्कमेन उप्पज्जन्ति; यथा-पठमज्ज्ञानं, दुतियज्ज्ञानं, ततियज्ज्ञानं, चतुत्थज्ज्ञानं, पञ्चमज्ज्ञानं च । अरूपसमाधि इति अरूपभावना । वण्ण-आकार-विरहिते आलम्बने चित्तस्स एकगता अरूपसमाधि इति । तत्थ चत्तारि ज्ञानानि होन्ति; यथा आकासानञ्चायतनं, विञ्जानानञ्चायतनं, अकिञ्चञ्जायतनं, नेव-सञ्जानानासञ्जायतनं । पठमं, दुतियं, ततियं, चतुत्थं च अरूपज्ज्ञानं तेसं अधिवचनानि । अथ रूपसमाधिस्स अरूपसमाधिस्स च नामं सम्मा-समाधि । एवं समाधिभावनाय चित्तं परिसुद्धं, विगत-उपकिलेसं, मुदुभूतं ठितं, सन्तं, कमनीयं, आनेञ्जपत्तं भवति । तैन परमं सुखं निब्बानस्स अधिगमो होति ।

इमानि अट्टहि अङ्गेहि सम्पयुत्तमग्गस्स नाम अट्टङ्गिको मग्गो । धम्मचक्कपवत्तने इमस्स पठमं पकासनं जातं ।